

POJEM *VERZUS* KONCEPCIA SPRAVODLIVOSTI V ANALYTICKEJ FILOZOFII PRÁVA (2. časť)

MAREK NEŠTINA, Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická bohoslovecká fakulta, Inštitút kontextuálnej teológie, Bratislava, SR

NEŠTINA, M.: Concept vs. Conception of Justice in Analytic Philosophy of Law (2nd part)

FILOZOFIA, 77, 2022, No 5, pp. 339 – 356

The article is a continuation of the author's contribution Concept vs. Conception of Justice in Analytic Philosophy of Law (Filozofia 2022/4). It focuses on explaining polysemy as a kind of linguistic indeterminacy that constitutes one of the main reasons why courts come to interpret legal texts. The study discusses polysemy from the perspective of the theory of language used by A Marmor in his theory of interpretation. The author shows the limits of semantic analysis in law and the role of normative presuppositions, which influence the final outcome of judicial decision-making not only in terms of content, but are also important for the choice of formal means that are applied in the context of this decision-making.

Keywords: Concept – Conception – Constitution – Interpretation – Law – Marmor – Polysemy – Pragmatics – Semantics

Zdá sa, že o spravodlivosti a nespravodlivosti sa hovorí vo viacerých významoch, ale keďže ich rovnomenné názvy sú veľmi príbuzné, mnohoznačnosť sa tu pomerne ťažšie odhaľuje ako pri pojmoch od seba vzdialenejších. Zaiste je totiž veľký rozdiel v podobe, keď sa napr. kľúčom nazýva kosť pod krkom živočíchov aj nástroj na zatváranie dverí (Aristot., Eth. Nic. V, 1, 1129a25 – 31).

Úvod

Fenomén mnohoznačnosti nie je vo filozofii práva nový, ba ide dokonca o jav prastarý, vyskytujúci sa už v jej samých počiatkoch. Upozornil naň jej spolutvorca Aristoteles, ktorý ho dával do súvislosti nielen s takým vznešeným filozofickým pojmom, akým je pojem bytie, ale aj s pojmom spravodlivosť. Tvorí tak základ jeho skúmania rôznych druhov spravodlivosti, ktoré sú dodnes pevnou súčasťou azda každého uvažovania o spravodlivosti, a rovnako väčšiny slovníkov prirodzeného jazyka, na ktoré dýchla európska vzdelanosť. Aristoteles si bol dobre vedomý toho, že homonymia sa identifikuje

oveľa ľahšie ako polysémia. Sám musel totižto pri polysémii vyvinúť intelektuálne úsilie na to, aby túto úlohu splnil a preskúmal rôzne situácie, v ktorých hovoríme o spravodlivosti a nespravodlivosti. Je zrejmé, že to, čo robí určenie týchto rôznych druhov zložitým, je ich vzájomná významová blízkosť, a nie ich zjavná odlišnosť. Z tohto dôvodu akiste nepoviem nič prevratné ani nové, keď uvediem, že pojem spravodlivosť je polysémantický. Bolo by to, ako nosiť sovy do Atén.¹ To isté bude platiť

¹ Je však zrejmé, že otázka polysémie je u Aristotela oveľa zložitejšia, než navodzuje môj tak trochu literárny úvod. Predovšetkým Aristoteles nepoužíval termín polysémia (pozri napr. Vicente, Falkum 2017, 3). Už tento fakt by mohol viesť k skeptickému záveru v súvislosti s polysémiou u Aristotela. Nazdávam sa však, že takýto záver by bol nesprávny. No aj keď pripustím, že fenomén, ktorý patrí pod náš pojem polysémie, Aristoteles poznal, musel by patriť pod dosť odlišný pojem, než aký používame dnes. Preto neprekvapuje, že o jeho presnú podobu sa medzi odborníkmi vedú neutíchajúce polemiky. V stručnosti načrtnem dva problémy, ktoré pokladám v týchto debatách za kľúčové. V úvode spisu *Kategoríe* Aristoteles uvádza nasledujúce štandardné definície homonymie a synonymie: „Rovnomennými (ὁμώνυμα) sa nazývajú veci (ὄν), ktoré majú spoločné iba meno (ὄνομα), ale ich podstatný pojem (λόγος τῆς οὐσίας), ktorý je označený menom, je rôzny. [...] Rovnoznačnými (συνώνυμα) sa nazývajú veci (ὄν), ktoré majú spoločné meno (ὄνομα), a aj podstatný pojem (λόγος τῆς οὐσίας) označený menom je ten istý“ (Aristot., *Cat.* I, 1a1 – 10). Prvý problém tkvie v tom, že tieto definície nezodpovedajú žiadnemu súčasnému vymedzeniu homonymie a synonymie. To je zrejme tiež jeden z dôvodov, prečo ani slovenský, ani žiadny český preklad priamo neprepisujú grécke výrazy ὁμώνυμα a συνώνυμα pomocou výrazov „homonymá“ a „synonymá“ (pozri tiež Barnes 1971, 66). Druhý problém tkvie v tom, že Aristoteles považoval homonymiu a synonymiu za vlastnosti vecí, nie za vlastnosti jazykových výrazov. Názor, že homonymia a synonymia sú vlastnosťami jazykových výrazov, sa totiž tradične pripisuje Speusippovi. Lenže situácia sa komplikuje tým, že zdanlivo ani sám Aristoteles neuplatňoval svoje vymedzenia dôsledne a nerešpektoval ich. Takže napríklad v *Topikách* údajne uvažuje o homonymii a synonymii ako o vlastnosti jazykových výrazov, čo privedlo niektorých komentátorov k záveru, že sa tu prejavuje Speusippov vplyv (pozri diskusiu o tomto probléme napr. v práci Merlan (1934); kritiku tohto možno nájsť u Barnes (1971)). Niektorí autori ďalej tvrdia, že určité širšie chápanie Aristotelovho pojmu homonymia sa dá použiť aj na vysvetlenie polysémie (pozri napr. Vicente, Falkum 2017, 3 – 4; Owen 1960; Shields 1999). Je však možné hľadať polysémiu u Aristotela niekde inde ako v homonymii? Zdá sa, že áno. V *Metafyzike* tvrdí: „O súcne sa hovorí vo viacerých významoch (τὸ δὲ ὄν λέγεται μὲν πολλαχῶς), ale vždy vo vzťahu k jednému (πρὸς ἓν) a k jednej prirodzenosti (μίαν τινὰ φύσιν), a nie v zmysle čirej homonymie (καὶ οὐχ ὁμωνύμως), ale ako sa zdravým nazýva všetko, čo má vzťah k zdraviu buď preto, že ho udržiava, alebo preto, že ho spôsobuje, alebo preto, že je jeho znakom, alebo že je podmetom, ktorý ho prijíma“ (Aristot., *Met.* IV, 2, 1003a33). Tento citát naznačuje, že Aristoteles rozlišuje medzi dvoma rôznymi druhmi mnohoznačnosti: na jednej strane tou, ktorú Hintikka (1959, 137) nazýva multiplicitou aplikácií (*the multiplicity of applications*) alebo Irwin (1981, 523) mnohovýznamovosťou (*multivocal*), a ktorú Aristoteles vyjadril prostredníctvom výrazu λέγεται πολλαχῶς a homonymiou ako takou. Hintikka (1959, 137) tvrdí, že Aristoteles dôsledne rozlišoval medzi homonymiou a multiplicitou aplikácií, pričom na tento účel používal pojmy ὁμώνυμος a πολλαχῶς. Nazdávam sa, že tento druhý pojem by sme mohli použiť aj na vysvetlenie polysémie. Napriek načrtnutým ťažkostiam možno teda vychádzať z toho, že Aristoteles si bol vedomý fenoménu polysémie, na jeho uchopenie však používal odlišné pojmové nástroje ako my. Termín polysémia (*la polysémie*) v lingvistike prvýkrát použil M. Bréal v *Essai de sémantique: Science des significations*. Označoval ním slovný druh s viacerými príbuznými významami, pričom polysémiu chápal najmä ako diachrónny jav, ktorý vzniká ako dôsledok lexikálnych sémantických zmien. „Keď slová používaním nadobúdajú nové významy, ich staré významy zvyčajne v jazyku zostávajú. Polysémia

aj o ďalšom názore, ktorým sa zaoberám vo svojom príspevku. Konkrétne Aristoteles upozornil vo svojej *Rétorike* na skutočnosť, že pojem spravodlivosti je pre interpretáciu zákonov kľúčový. Interpretácia a argumentácia v práve vychádza z určitých normatívnych predpokladov, ktoré majú vplyv na výslednú podobu interpretačného a argumentačného procesu nielen po obsahovej stránke, ale sú dôležité aj pre voľbu formálnych prostriedkov, ktoré sa v rámci tohto procesu uplatňujú.

V prechádzajúcom príspevku som uviedol, že sa vydám na cestu, ktorú naznačil H. L. A. Hart, keď ilustroval ťažkosti spojené s pojmom spravodlivosti na príkladoch, ktoré dokladajú tzv. sémantickú flexibilitu jazyka, resp. jazykovú nedourčenosť. Cesta mala smerovať od jazykovej nedourčenosti k polysémii. V predloženom príspevku preto začnem tým, čo som avizoval. Budem sa venovať jednej konkrétnej podobe filozofie jazyka, ktorá si našla svoje miesto v teórii interpretácie A. Marmora. V nadväznosti na to si všimnem, akým spôsobom niektoré normatívne úvahy formujú ústavnú interpretáciu.

1. Pragmatika vo filozofii jazyka: téza o jazykovej nedourčenosti

Podľa Yana Huanga sa v súčasnosti v pragmatike² široko akceptuje tento názor, že:

[...] existuje značná medzera medzi významom vety a informáciami, ktoré sú v skutočnosti vyjadrené prostredníctvom vyslovenia tejto vety. Inými slovami, jazykovo zakódovaný význam vety radikálne nedourčuje (*underdetermines*) propozíciu, ktorú hovorca vyjadruje, keď túto vetu vyslovuje [...]. Toto je vo všeobecnosti známe ako téza o jazykovej nedourčenosti (*the linguistic indeterminacy thesis*) (Huang, 2014, 7 – 8).³

teda zahŕňa paralelnú existenciu nových a starých významov a je výsledkom toho, že nové významy sa konvencionalizujú: Je to synchronný výsledok lexikálnej sémantickej zmeny“ (Vicente, Falkum 2017, 5). Podľa Bréala na synchronnej úrovni polysémia v skutočnosti nepredstavuje problém, pretože kontext diskurzu určuje význam polysémického slova a eliminuje jeho ďalšie možné významy. Bližšie k polysémii v súčasnej filozofii jazyka pozri napr. Vicente, Falkum (2017), Carston (2021), Devitt (2021) a Racanati (2017).

² Pragmatika je systematický výskum významu na základe používania jazyka alebo v závislosti od neho. K hlavným témam pragmatiky patria implikátúra, presupozícia, rečové akty, deixia a referencia. Ide o odvetvie modernej lingvistiky, ktoré má svoje korene v analytickej filozofii jazyka v prácach Charlesa Morrisa a Rudolfa Carnapa. V lingvistike v súčasnosti prebiehajú veľmi živé diskusie v rámci pragmatiky, ktoré sa týkajú problémov tematizovaných aj súčasnou filozofiou jazyka. V tejto oblasti dochádza k vzájomnému prekrytiu diskutovaných tém a východísk. Medzi výrazné postavy pragmatiky v lingvistike patrí C. S. Levinson (Levinson 1983). Spravidla sa rozlišuje medzi dvoma základnými školami: anglosaskou a kontinentálnou (bližšie pozri Huang 2014). V Čechách a na Slovensku sa pragmatike v lingvistike venujú napr. Hirschová (2013) a Dolník (2018).

³ Samozrejme, táto téza má rôzne verzie. Jednu z formulácií spolu s diskusiou o jej rôznych podobách uvádza M. Zouhar (Zouhar 2011, 69 – 71n). Zouhar túto tézu uvádza pod označením *Téza o nedostatočnej určenosti*. Formuluje ju takto: „Doslovný význam vety sám osebe nestačí na determináciu propozície, ktorú veta vyjadruje vzhľadom na kontext jej použitia“ (2011, 69). Diskusiu o tejto téze

Túto tézu si môžeme ilustrovať nasledujúcimi príkladmi, ktoré samozrejme nie sú vyčerpávajúce:

a) *Indexikály a demonstratíva*

Už som tu znova. Ty a ty, ale nie ty, vstaňte!

b) *Neúplné propozície*

Mal som dost? (Čoho?); **Prší.** (Kde? Kedy?); **Timotej je vysoký.** (V porovnaní s kým?)

c) *Privlastňovacie zámená*

Jozefova kniha (kniha, ktorá patrí Jozefovi; kniha napísaná Jozefom; kniha v Jozefových rukách atď.)

d) *Numerické frázy*

Na test máte dve hodiny. (Nanajvýš dve.); **Mám dvoch synov.** (Presne dvoch.); **Každý, kto má dve deti, má nárok na odpočet z dane na podporu diet'at'a.** (Najmenej dve.)

e) *Pole pôsobnosti kvantifikátorov*

Každý musí teraz prestať písať (test). (Každý v triede, a nie každý na svete.)

f) *Časová / kauzálna postupnosť*

Alica sa naraňajkovala a išla do práce. (Najprv sa naraňajkovala, potom išla do práce.); **Ján zaspal počas jazdy a jeho auto vybočilo z cesty.** (Kauzálna relácia.)

g) *Kontextuálna anafora*

Nemám si čo obliecť. (Pri tejto príležitosti, nie preto, že nemám žiadne šaty vo svojom šatníku.); **Neboj sa, nezomrieš!** (Pre toto zranenie, nie že nikdy nezomrieš.); **Marián a Zuzana išli minulé leto do Paríža.** (Spolu, nie každý zvlášť.); **Nemal som žiadne raňajky.** (Práve dnes, nie že nikdy.)⁴

ponúka aj K. Bach (1987, 74 – 77; 1994, 126 – 127 a n.), ktorý v tejto súvislosti hovorí o „sémantickej nedourčenosti / sémantickej nedostatočnej určenosti“ (*semantic underdeterminacy*). V inom známom článku ju nazýva „kontextualistická otrepaná fráza“ (*Contextualist Platitude*) (2005, 16).

⁴ Zoznam príkladov, ktoré som mierne modifikoval, som prevzal z práce: Marmor (2014, 25). Podľa Marmora medzi filozofmi jazyka a lingvistami čoraz častejšie prevláda názor, že tvrdený obsah (*assertive content*) výpovede, teda to, čo hovorca hovorí v určitej rečovej situácii, je často nedourčený / nedostatočne určený (*underdetermined*) na základe sémantického obsahu vysloveného výrazu. V bežných výpovediach je spravidla tvrdený obsah pragmaticky obohateným obsahom (*pragmatically enriched content*), ktorý hovorca mal v úmysle vyjadriť a poslucháč ho ako taký dokáže rozpoznať. Keď teda poslucháč pochopí „tvrdený obsah“ výpovede, je to spravidla zrušiteľná / revidovateľná (*defeasible*) inferencia, ktorú poslucháč odvodí z významu vyslovenej vety (sémantika a syntax), určitého kontextuálneho poznania relevantnej rečovej situácie a [...] z určitého normatívneho rámca, ktorým sa riadi

Všetky vety na uvedenom zozname zachytávajú určité jazykové javy, ktoré sa dajú prirodzene zvládnuť „len s využitím mimojazykových faktorov, pragmatických faktorov, ako sú kontext, znalosť reálneho sveta a inferencia. Aby sa vyplnila medzera, ktorá vznikla v dôsledku jazykovej nedourčenosti (*linguistic underdeterminacy*), treba zahrnúť pragmatiku ako zložku do celkovej jazykovej kompetencie“ (Huang 2014, 8 – 9). Je zrejmé, že kontext hrá kľúčovú rolu v poslucháčovej schopnosti odvodiť úplný obsah, ktorý je tvrdý v týchto a v mnohých podobných príkladoch:

1.1 Dvojznačnosti (*Ambiguity*)⁵ – homonymia

Uvažujem však teraz o nasledujúcich dvoch príkladoch:

Syntaktická dvojznačnosť

**Poznám muža, ktorý má psa, ktorý má blchy.
Stropkov porazil Prešov.**

Lexikálna dvojznačnosť

Ol'ga má pekné čelo. (časť tváre / hudobný nástroj)
Kde je nejaká banka? (peňažná inštitúcia / malá nádobka, používaná zvyčajne na pokusy)

Tieto príklady ilustrujú dvojznačnosť výrazov. Prvé dva prípady ilustrujú syntaktickú dvojznačnosť a ďalšie dva prípady sú príkladom lexikálnej dvojznačnosti.⁶ V prípade syntaktickej dvojznačnosti je situácia takáto: Vetu „Poznám muža, ktorý má psa, ktorý má blchy“ možno čítať dvoma spôsobmi. Buď tak, že muž má blchy, alebo tak, že pes má blchy, pričom veta je sama osebe vzhľadom na tieto dve možné čítania neurčitá. Rovnako vetu „Stropkov porazil Prešov“ možno čítať tak, že „Stropkov

konverzácia (2014, 24). Marmor teda sémanticky obsah definuje ako obsah, ktorý je plne určený na základe sémantiky a syntaxe, resp. na základe lexikálneho významu použitých slov a syntaxe danej vety (2014, 22). Na druhej strane tvrdý obsah výpovede definuje ako to, čo hovorca hovorí v určitej rečovej situácii, resp. ide o pravdivostne hodnotiteľný obsah, ktorý výpoveď vyjadruje v danej situácii. Inými slovami, tvrdý obsah je úplnou propozíciou, ktorú hovorca tvrdí v určitom kontexte použitia vety a v súvislosti s ktorým sa môžeme pýtať, či je pravdivý alebo nepravdivý (2014, 23). Z pohľadu filozofie jazyka patrí Marmor medzi sémantických minimalistov.

⁵ Anglický termín *ambiguity* prekladám slovenským termínom „dvojznačnosť“. Je to pomerne nepresné, pretože fenomén, ktorý Marmor rozoberá, sa týka homonymie. Nechcem však zasahovať do Marmorovej terminológie, preto som volil tento výraz. Na Slovensku sa homonymii a polysémii v právnom kontexte venujú práce: Gahér (2015a, 2015b, 2018), Gahér, Mrva, Števček, Turčan (2020), čiastočne Démuth, Števček (2021). Zo zahraničnej literatúry podrobný rozbor tejto problematiky z pohľadu uplatnenia pragmatiky v práve ponúkajú Walton, Macagno, Sartor (2021, 97 – 156). Treba však mať na pamäti, že ide o homonymiu. Mojmým zámerom v predloženej štúdii nie je reflektovať homonymiu, ale predovšetkým polysémiu.

⁶ Niekedy sa hovorí ešte aj o pragmatickej dvojznačnosti (pozri Marmor 2014, 120, pozn. 13).

zvít'azil nad Prešovom, no v inom zmysle zasa hovorí, že Prešov zvít'azil nad Stropkovom“ (Zouhar 2011, 76).⁷ Lexikálna dvojznačnosť má nasledujúcu podobu. Vetu „Ol'ga má pekné čelo“ možno čítať tak, že Ol'ga je majiteľkou určitej pôvabnej časti tváre, alebo tak, že Ol'ga vlastní určitý krásne zhotovený hudobný nástroj. V anglicky písanej literatúre sa lexikálna dvojznačnosť často ilustruje pomocou anglického výrazu „bank“. Slovo „bank“ môže v angličtine v jednom význame znamenať breh rieky a v druhom, a to celkom odlišnom význame, zasa peňažnú inštitúciu. V slovenčine si rovnako môžeme pomôcť výrazom „banka“ na exemplifikáciu lexikálnej neurčitosti. Slovo „banka“ môže tak znamenať v jednom význame peňažnú inštitúciu a v druhom malú nádobku, ktorá sa obyčajne používa na pokusy. Pri zjednoznačnení (*disambiguating*) prípadov, či už syntaktickej alebo lexikálnej dvojznačnosti, preto treba poznať kontext alebo skutočný svet na určenie vhodného čítania.⁸

Podľa Marmora sa lexikálna dvojznačnosť (*ambiguity*) týka tých prípadov, v ktorých pomocou toho istého výrazu možno vyjadriť dva možné významy, pričom tieto dva významy žiadnym spôsobom navzájom nesúvisia (2014, 120). Presnejšie povedané, napríklad pri lexikálnej dvojznačnosti má použitý výraz dva oddelené a vzájomne nesúvisiace významy v danom prirodzenom jazyku. Lexikálna dvojznačnosť sa dá spravidla identifikovať veľmi jednoducho a bezpečne. Je to tak preto, lebo kontextuálne znalosti, ktoré sa vyžadujú na zjednoznačnenie (*disambiguate*), sú často veľmi všeobecné a široko zdieľané hovorcami aj poslucháčmi. To znamená, že tieto kontextuálne znalosti nemusia byť špecifické pre nejakú konkrétnu situáciu konverzácie, respektíve pre konkrétnu situáciu vyslovenia daného výrazu. Zoberme si napríklad akýkoľvek právny predpis, ktorý upravuje otváracie hodiny „bánk“ (*banks*). Je zrejmé, že takýto právny predpis sa týka peňažných inštitúcií, nie riečnych brehov (*banks*) alebo v slovenčine nádobiek, ktoré sa používajú na pokusy. Naše všeobecné znalosti o kontexte použitia uvedeného predpisu postačujú na to, aby sme vedeli, že riečne brehy alebo nádoby na pokusy nemajú otváracie hodiny, zatiaľ čo komerčné inštitúcie ich spravidla budú mať (Marmor 2014, 120 – 121).

1.2 Polysémia

Existujú prípady, v ktorých si zjednoznačnenie (*disambiguácia*) môže zvyčajne vyžadovať konkrétne kontextuálne znalosti, ktoré sú špecifické pre konkrétnu situáciu

⁷ Uvedený príklad som prebral od Zouhara, treba však podotknúť, že Zouhar tvrdenie, že uvedené vety sú dvojznačné, resp. viacznačné, pri ich ďalšej analýze odmieta (bližšie pozri napr. Zouhar 2014, 76, pozn. 10).

⁸ V ďalšom texte state sa budem zaoberať len lexikálnou dvojznačnosťou, pretože syntaktická dvojznačnosť je v práve nežiaduca a panuje všeobecný konsenzus, že nemôže v práve zohrať ani žiadnu pozitívnu úlohu, ako je to napr. v prípade polysémie alebo vágnosti. Platí síce, že ani lexikálna dvojznačnosť nemá v práve žiadnu špecifickú úlohu, ale bude mi slúžiť ako premostenie k polysémii.

konverzácie, respektíve konkrétnu situáciu vyslovenia výrazu. Podľa Marmora ide v tejto súvislosti veľmi často o prípady polysémie.

Marmor tvrdí, že polysémia má s dvojznačnosťou niektoré spoločné vlastnosti, ale v dvoch aspektoch sa od nej výrazne odlišuje. Ako bolo ukázané vyššie, štandardný prípad napríklad lexikálnej dvojznačnosti (*ambiguity*) sa týka najmä situácie, keď ten istý výraz vyjadruje dva rôzne významy, ktoré (i) spolu navzájom nesúvisia, pričom (ii) kontext býva spravidla dostatočne jasný alebo dostatočne všeobecný na to, aby sa dalo určiť, ktorý z dvoch významov daného slova mal hovorca na mysli. V prípade polysémie tieto podmienky nebudú platiť. Polysémia sa týka situácie, keď ten istý výraz vyjadruje rôzne významy, ale súčasne tieto významy (i) spolu navzájom v rôznej miere súvisia, alebo sa v rôznych ohľadoch podobajú, a (ii) kontext použitia výrazu v niektorých prípadoch nemusí byť dostatočne jasný, alebo je príliš úzky na to, aby sa dalo s istotou určiť, ktorý konkrétny význam daného výrazu mal hovorca na mysli. Inými slovami, v prípade polysémie môžeme pomocou rovnakého výrazu vyjadriť rôzne navzájom súvisiace významy v závislosti od konkrétnej situácie vyslovenia daného výrazu.

Marmor uvádza nasledujúce dve množiny výpovedí ako veľmi jednoduché príklady polysémie:

- (1a) **Rozbil som okno.** (Sklo okna.)
- (1b) **Otvoril som okno.** (Vnútorný rám okna so sklom.)
- (1c) **Vošiel som cez okno.** (Vonkajší rám.)
- (2a) **Ján sa snaží vytiahnuť vozík z blata.** (Fyzická námaha.)
- (2b) **Ján sa snaží dokončiť dizertačnú prácu včas.** (Intelektuálna námaha.) (Marmor 2014, 121 – 122)

Ide o veľmi jednoduché príklady, pretože v týchto prípadoch vieme pomerne rýchlo určiť vyjadrený význam. Či už ide o prípad, keď sa pomocou toho istého výrazu (1) „okno“ alebo výrazu (2) „snažiť sa“ v rôznych kontextoch použitia vyjadrujú odlišné navzájom súvisiace významy (tie sú uvedené v zátvorkách). Podľa Marmora tieto príklady ukazujú, ako sa „objekty alebo vlastnosti, ktoré slová vyberajú v rámci svojej určitej / definičnej extenzie (*definite extension*) – „okno“ v (1) a „snažiť sa“ v (2) – môžu meniť v závislosti od okolností a od kontextu vyslovenia“ (2014, 122). Takže slová často označujú konkrétnu podmnožinu svojho sémantického rozsahu v závislosti od konkrétneho kontextu konverzácie, v ktorej sa používajú.⁹ Podľa Marmora polysémia

⁹ Marmor uvádza, že v niektorých prípadoch je polysémia opakom vágnosti. S vágnosťou sa stretávame vtedy, keď čelíme *sortes postupnosti* (*sortes sequence*) a musíme rozšíriť aplikáciu slova „za jeho jadro, určitú / definičnú extenziu (*beyond its core, definite extension*)“. Naopak, polysémia často vzniká vtedy, keď hovorca referuje len na konkrétnu „podmnožinu určitej / definičnej extenzie

vzniká vtedy, „keď sa to isté nedvojznačné (*nonambiguous*) slovo použije na označenie rôznych extenzií v závislosti od kontextu vyslovenia a zdieľaných predpokladov alebo znalosti o svete, ktoré sú v pozadí“ (Marmor 2013, 590).

Teraz však uvažujme o rôznych použitíach výrazu muž / človek (*man*) vo vetách:

- (3a) **Ján sa konečne zachoval ako muž.** (Muž ako stereotyp.)
- (3b) **Manželstvo je zväzok medzi mužom a ženou.** (Muž ako dospelý muž v zmysle pohlavia.)
- (3c) **Sokrates je muž / človek (*man*), a teda je smrteľný.** (Muž / človek (*man*) ako príslušník druhu *Homo sapiens*.)

Zdá sa, že aj v tomto prípade by išlo o prípady polysémie výrazu muž / človek (*man*). Marmor však upozorňuje na to, že použitie výrazu „muž“ vo vete (3a) sa dá analyzovať ako kvázi obrazné použitie. V takom prípade použitie daného výrazu ide za určitú / definičnú extenziu (*the definite extension*) významu slova rovnakým spôsobom, ako je to aj pri vágnosti. Podľa Marmora teda treba rozlišovať dva rôzne typy polysémie: úzky typ, ktorý sa týka zamýšľaných extenzií v rámci určitej / definičnej extenzie slova (*the definite extension of the word*), a široký typ, ktorý zahŕňa kvázi obrazné použitia slov.¹⁰

1.3 Superpolysémia

Podľa Marmora je citlivosť na kontext použitia výrazu pri označovaní extenzie v našich bežných debatách všadeprítomná. Naopak, v práve sa polysémii zvyčajne snažíme vyhnúť za pomoci presných definícií. Lenže aj v práve existuje oblasť, pre ktorú, ako sa zdá, je polysémia typická. Tvrdí, že je ňou ústavné právo. Dôvod, prečo je to tak, tkvie najmä v tom, že v ústavných textoch sa bežne objavujú hodnotiace všeobecné termíny, ktoré vyjadrujú v rôznych kontextoch svojho použitia rôzne pojmy, pričom tieto pojmy často spolu navzájom súvisia len pomerne vágne. Ich miera polysémie je až taká veľká, že Marmor tento typ polysémie všeobecných hodnotiacich slov nazýva superpolysémiou (*super-polysemy*) (bližšie 2014, 146 – 150). Pozrime sa

(*the definite extension*)“. Aj keď sa v práve objavuje vágnosť spolu s polysémiou, neznamená to, že by sme ich mali stotožňovať, pretože vágnosť a polysémia „predstavujú veľmi odlišné interpretačné výzvy“ (Marmor 2018, 567). K vágnosti v práve pozri bližšie Neština (2014). Domnievam sa, že treba dôsledne rozlišovať medzi vágnosťou a polysémiou, pretože toto rozlišovanie má vplyv na riešenie zložitých prípadov. K tomu pozri tiež Walton, Macagno, Sartor (2021, 97 – 156), Démuth, Števíček (2021).

¹⁰ Treba poznamenať, že metafora má s vágnosťou jednu spoločnú vlastnosť. Konkrétne, že aplikácia slova sa v oboch prípadoch rozširuje za určitú extenziu. Marmor, žiaľ, bližšie neuvádza, akým spôsobom funguje z tohto hľadiska metafora. Metaforické, teda obrazné použitie výrazov je občas analyzované na základe vzťahu podobnosti medzi navzájom súvisiacimi významami. Vzťah podobnosti je však kľúčový aj pri analýze vágnosti a polysémie.

na nasledujúci Marmorov ilustračný príklad bežnej konverzačnej superpolysémie hodnotiacich termínov.

Zoberme si bežnú konverzáciu, v ktorej niekto vyslovil výraz:

Nie je spravodlivé, že X...

Predpokladajme, že v určitých konverzačných situáciách môžeme za X dosadiť nasledujúce vety:

- (a) Moja dcéra povedala: „**Kúpil si mojej sestre nové tričko, ale nie mne.**“
- (b) Prezident povedal: „**Najbohatší ľudia v krajine platia najnižšiu daň z príjmu.**“
- (c) Väzeň vo väzení hovorí: „**Bol som odsúdený, ale neurobil som to.**“
- (d) Moja žena hovorí: „**Túto cestu sme plánovali tak dlho, a teraz ju zničí počasie.**“

Zložený výraz „nie je spravodlivé“ pravdepodobne označuje rôzne veci. Veta (a) hovorí o rovnakom zaobchádzaní; veta (b) o prerozdeľovaní; vo vete (c) ide o pravdu a zásluhy; a veta (d) sa týka smoly. Za normálnych podmienok rozdiely v zamýšľanej extenzii rozoznáme spravidla ľahko a bezpečne. Je teda zrejmé, že v našej bežnej konverzácii pravdepodobne tieto rozdiely nepredstavujú žiadne závažné problémy. Dajú sa tak s istotou určiť rôzne pojmy, ktoré sú vyjadrené rovnakým výrazom v rôznych situáciách vyslovenia toho istého výrazu.

Lenže ústavný kontext je oveľa zložitejší a výrazne odlišný od takýchto bežných príkladov. Zamýšľaná extenzia všeobecného hodnotiaceho termínu často závisí najmä od komplexnejších presvedčení a od predpokladov zákonodarcov, ktoré nie sú v danej konverzačnej situácii celkom transparentné. V rámci interpretácie ústavného textu sa môžeme pokúsiť identifikovať relevantné pojmy, ktoré sú podľa nás v ňom obsiahnuté. Na základe toho môžeme zistiť, že pri interpretácii textu ústavy v skutočnosti používame odlišné pojmy ako náš oponent. Pokiaľ však dostatočne nepoznáme kontext prijímania ústavy, nebudeme vedieť presne určiť, ktorý pojem treba chápať ako ten, na ktorý sa odvoláva. Ústavodarný konverzačný kontext je spravidla priúzky a často pre potrebu identifikovania relevantných pragmatických determinantov od nás aj časovo vzdialený.

2. Filozofie jazyka v teórii interpretácie

Dworkin tvrdil, že Ústava Spojených štátov zakotvuje len všeobecné abstraktné pojmy, pričom autoritatívne neuprednostňuje nijakú ich konkrétnu koncepciu, najmä nie konkrétnu koncepciu daného pojmu, ktorú mohli mať na mysli tvorcovia ústavy v čase jej prijatia. Spoločensko-politické zmeny môžu priniesť aj nové koncepcie abstraktných pojmov. Je preto legitímne vnímať tieto abstraktné pojmy v zhode s týmito ich novými koncepciami. Originalisti, naopak, tvrdia, že vernosť ústave si vyžaduje

pochopenie jej ustanovení v zhode s konkrétnou koncepciou abstraktných pojmov, ktorá prevládala v čase prijatia ústavy, a nie tých, ktoré môžeme uprednostniť dnes. Typickým príkladom debaty o týchto otázkach je polemika medzi Scaliom a Dworkinom (bližšie pozri Scalia 1997).

Scalia je textualista, čo sa týka interpretácie bežných zákonov, ale originalista, čo sa týka interpretácie ústavy. Toto spojenie medzi textualizmom a originalizmom pôsobí na prvý pohľad pomerne neprirodzene, pretože sa javí ako nekonzistentné.¹¹ Textualizmus odporúča sudcom, aby sa zamerali na to, čo právny predpis hovorí, a nie na intencie zákonodarcu. Tieto intencie by sa dali zistiť napríklad nahliadnutím do legislatívnej histórie posudzovaného právneho predpisu. Keď však ide o interpretáciu ústavy, akoby originalizmus tvrdil opak. Ústavné ustanovenia treba chápať tak, ako im rozumeli tvorcovia ústavy a ich dobové publikum. Marmor konštatuje, že Scaliove súdne rozhodnutia a stanoviská k ústavným otázkam často pripomínajú eseje z právnej histórie, sú to malé historicko-kritické exegézy.¹² Lenže ak je legislatívna história irelevantná pre interpretáciu bežných zákonov, prečo je relevantná, ba dokonca kľúčová, pre ústavnú interpretáciu? Marmor tvrdí, že „je tu menej nekonzistentnosti než to vyzerá na prvý pohľad“ (2014, 132). Vysvetľuje to tým, že to, čo právo hovorí, je aspoň čiastočne determinované tým, čo by rozumný poslucháč, ktorý pozná celé relevantné pozadie, odvodil, že hovorí. A teda „textualizmus môže pripustiť ideu, že cieľom právnej interpretácie je zistiť komunikačné intencie legislatívy, pokiaľ sa pripustí, že relevantné komunikačné intencie sú pochopené objektívne“ (Marmor 2014, 132 – 133). Keď zohľadníme relevantný časový rámec, ktorý zodpovedá času prijatia ústavy, legislatívnu históriu možno pokladať za relevantnú pre ústavnú interpretáciu. Podľa Marmora „účelom historickej exegézy je zistiť, čo by rozumný poslucháč v čase prijatia odvodil, že ústavné ustanovenie hovorí“ (2014, 132 – 133).

Scalia by teda podľa Marmora mohol tvrdiť, že pri zákonnej a ústavnej interpretácii je úloha sudcu rovnaká: zistiť, čo právo hovorí, čo skutočne tvrdí. V oboch prípadoch sa tvrdený obsah chápe objektívne tak, ako by ho pochopil rozumný poslucháč, ktorý

¹¹ Originalizmus v skutočnosti vychádza z textualizmu. Originalizmus reaguje na problém, ktorý sa síce môže týkať vo všeobecnosti každého staršieho právneho predpisu, ale ktorý je osobitne vypuklý najmä v súvislosti s Ústavou Spojených štátov a jej interpretáciou. Konkrétne ide o problém zmeny významu jazykových výrazov v čase, teda o diachrónny pohľad na význam jazykových výrazov. Keďže Ústava Spojených štátov bola schválená 17. septembra 1787 a neskôr ratifikovaná občanmi v jednotlivých štátoch, v niektorých zlomových obdobiach vývoja americkej spoločnosti sa objavovali isté otázky, ktoré sa týkali jej súdnej interpretácie. Je totižto neodškrípateľné, že mnohé výrazy nášho jazyka nadobúdajú nové významy, strácajú staré, resp. významy sa rôznym spôsobom upravujú a menia, pričom medzi nimi môže zostať zachovaná určitá významová blízkosť.

¹² Pri ústavnej interpretácii môžeme uvažovať nielen o dôvodových správach, záznamoch z prípravných jednaní atď., ale aj o rôznych spoločne zdieľaných predpokladoch, ktoré nám už nemusia byť v súčasnosti zrejmé, napr. jazykové, historické, kultúrne a pod. Je zrejmé, že rekonštrukciu historického kontextu pokladá Marmor za problematickú.

pozná celé relevantné pozadie v čase prijatia zákona alebo ústavy.¹³ Jediný rozdiel je v tom, že v prípade starých právnych predpisov je relevantný kontext úzky a legislatívne pozadie menej jasné.

3. Morálno-politická legitimita ústavného režimu

Lenže aj keď budeme predpokladať, že sudca dokáže – napriek úzkemu kontextu a nie príliš jasnému pozadiu – zistiť, čo by rozumný poslucháč v čase prijatia ústavy odvodil, že ústavné ustanovenie hovorí, nemusí to stačiť. Naopak, môžeme naraziť na problém zdôvodnenia takejto interpretácie. Nie je vôbec samozrejmé, že sudca musí zdôvodniť svoje rozhodnutie na jej základe. Či to urobí, záleží od toho, aký postoj zaujme v morálno-politickej debata súvisiacej s tým, načo slúžia ústavy a čo ich robí legitímnymi.

Ústavy sú totiž svojou povahou niečím takým ako predbežnými záväzkami. Právny systém sa prostredníctvom ústav predbežne zaväzuje k určitým princípom vládnutia a k istým morálno-politickým princípom, ktoré sa len veľmi ťažko následne menia prostredníctvom bežného demokratického legislatívneho procesu. Keď je ústava navyše taká „rigidná“, ako je to v prípade ústavy Spojených štátov, tento proces novelizácie sa stáva veľmi náročným. Otázka, ktorej čelíme, znie: V čom tkvie legitimita tohto záväzku, a to najmä vzhľadom na jeho v podstate antidemokratický alebo antimajoritný charakter? (Marmor 2014, 150) Scalia a Dworkin sa líšia práve v odpovedi na takto formulovanú otázku.

Podľa Scaliu je zmyslom zakotvenia určitých morálno-politických princípov v rigidnom ústavnom dokumente ich zmrazenie v čase. Zmyslom ústavného režimu je vyňať niektoré otázky z bežného legislatívneho procesu, nech sa stanú akokoľvek kontroverznými, a zmraziť riešenia týchto otázok v čase pre budúce generácie. Z tohto dôvodu je povinnosťou interpretov ústavy prikloniť sa k „pôvodnému“ chápaniu jej obsahu. Ak sa nám tento obsah nepozdáva, musíme zmeniť ústavu. Umožniť sudcom prispôsobiť ústavu aktuálnym morálno-politickým koncepciám, a tak obísť náročný proces novelizácie, by sa rovnalo podkopaniu idey konštitucionalizmu ako nástroja antimajoritného predbežného záväzku. Dworkin síce súhlasí s myšlienkou predbežného záväzku, ale zároveň tvrdí, že nie je zďaleka samozrejmé, aby jedna generácia mala až

¹³Marmor tu naráža na skutočnosť, že v súvislosti s výrazom „originalizmus“ sa objavuje určitá dvojnásobnosť, ktorá sa však môže vyskytnúť aj pri výraze „textualizmus“. Lenže pri originalizme nadobudne jasnejšie rysy. Otázka znie: Môžeme sa pri určovaní obsahu právneho predpisu zaoberať bez intencií používateľov jazyka? Originalizmus v závislosti na odpovedi na túto otázku nadobudol dve podoby – starý a nový originalizmus. Noví originalisti sa na rozdiel od starých vyznačujú tým, že pri vymedzovaní obsahu ústavných ustanovení zohľadňujú aj intencie autorov. Keďže Scalia patril medzi nových originalistov, zdá sa, že zastáva protichodné postoje. Diskusie o rôznych podobách originalizmu podrobnejšie uvádza napríklad Sobek (2008, 226 – 234). Dvojnásobnosťou textualizmom som sa zaoberal v práci Neština (2012).

takú morálnu autoritu zaväzovať budúce generácie k svojim koncepciám spravodlivosti a dobra. Umožniť Najvyššiemu súdu prispôbiť obsah Ústavy súčasnému chápaniu jej hlavných morálno-politických princípov je preto prostriedkom na zmiernenie tohto nároku.

Marmor na základe týchto dvoch odlišných odpovedí na spomenutú otázku usudzuje, že:

[...] protagonisti tejto debaty sa v tomto prípade nesprávne orientovali. Vedú spor tak, akoby sa lingvistické úvahy o rozdiel medzi *versus* koncepciami dali využiť na podporu ich morálno-politických názorov na zdôvodnenie ústavného režimu a jeho morálnej legitimity. V skutočnosti je to ale presne naopak. Morálno-politické názory na zdôvodnenie rigidného ústavného režimu sú tým, čo by nás malo poučiť o spôsoboch, akými uvažujeme o tom, akým druhom rečového aktu sú ústavné dokumenty a aký druh konverzácie tieto ústavy zavádzajú (Marmor 2014, 152).

Keď sa teda vrátime na začiatok, to, akú konkrétnu teóriu interpretácie si sudca zvolí, aby na jej základe zdôvodnil svoje rozhodnutie, závisí od jeho morálno-politických názorov na zdôvodnenie ústavného režimu. Inými slovami, sudca odvodzuje svoje názory na podobu interpretácie, ktorú bude uplatňovať pri zdôvodňovaní svojich rozhodnutí, zo svojich normatívnych postojov. Nie naopak, svoje normatívne postoje neodvodzuje zo svojich názorov na interpretáciu. Lenže tento záver je, ako si správne všimol Marmor, presne tým, čo Dworkin tvrdil o prirodzenosti interpretácie (2014, 154). Konkrétne, že je takmer nemožné povedať niečo o tom, čo by sa malo pokladať za prijateľnú interpretáciu, pokiaľ nemáme nejaké názory na hlavné hodnoty nachádzajúce sa v žánri, ku ktorému patrí objekt interpretácie. Nemôžeme začať tým, že ponúkame interpretáciu románu, ak nemáme žiadny názor na to, čo robí romány dobrými a hodnými nášho ocenenia.

Záver

Súhlasím s Marmorovým záverom z predchádzajúcej časti. Myslím si však, že polysémia sama osebe vôbec nerieši problém teoretickej, respektíve normatívnej nezhody, ako ju formuloval Dworkin. Z pohľadu polysémie sa nedá vysvetliť alebo zdôvodniť, prečo by niekto mal dávať prednosť utilitaristickému pojmu spravodlivosti pred egalitárnskym pojmom spravodlivosti v rámci distributívnej spravodlivosti. Z hľadiska polysémie môžeme len opísať jednotlivé druhy spravodlivosti tak, ako ich opísal Aristoteles, napríklad distributívnu, korektívnu a formálnu spravodlivosť, pričom tieto druhy sa navzájom nijako nevylučujú. Naopak, skôr sa predpokladajú a dopĺňajú. Skutočnosť, že to nefunguje, podľa mojej mienky ilustruje jeden neúspešný pokus problém teoretickej

nezhody vyriešiť. Je to pokus o riešenie z hľadiska esenciálne sporných pojmov, ktorý urobil W. B. Gallie. O čo presne ide?

Esenciálne sporné pojmy¹⁴ sú pojmy, ktoré sa týkajú organizovaných alebo po-
loorganizovaných ľudských aktivít, ktoré z vedeckého pohľadu „patria do estetiky,
politickej filozofie, filozofie dejín a filozofie náboženstva“ (Gallie 1956, 168). Kon-
krétne Gallie vo svojom článku *Essentially Contested Concepts* z roku 1956 skúma
pojmy umenie, demokracia, sociálna spravodlivosť a náboženské vyznanie (Gallie
1956, 180 – 187). Všetko sú to hodnotiace pojmy, pod ktoré patrí určitý výkon, či už
je to výkon umelecký, politický, dejinný alebo náboženský. Pomocou výrazov „ume-
nie“, „demokracia“, „sociálna spravodlivosť“ a „náboženské vyznanie“ môžeme vy-
jadriť rôzne pojmy týchto výkonov. Napríklad rôzne pojmy umenia, sociálnej sprá-
vodlivosti a pod. Zdá sa, že ide len o polysémiu, pričom tieto pojmy vyjadrené pro-
stredníctvom toho istého výrazu medzi sebou nemajú okrem polysémie žiadny vzá-
jomný vzťah. Je to len vec našich osobných preferencií, ktorý pojem umenia si
zvolíme. Lenže s týmto pohľadom Gallie zásadne nesúhlasí. Naopak, usiluje sa uká-
zať, že je medzi nimi istý vzťah takzvanej esenciálnej konkurencie, rivality či spor-
nosti. Kontinuálne sa tieto pojmy navzájom spochybňujú (sú obranné / apologetické
a útočné / evanjelizačné) – modernisti sa sporia s postmodernistami, egalitariáni s uti-
litaristami, katolíci s protestantmi – a nedochádza k žiadnemu definitívnemu „víťaz-
stvu“ jedného z nich na základe nejakého argumentu alebo dôkazu. Esenciálne sporné
sú teda také pojmy, ktoré nevyhnutne vedú k nekonečným sporom. Je príznačné, že
esenciálnu spornosť pojmu ilustruje pomocou pojmu majster, respektíve šampión.¹⁵

¹⁴ Termín *essentially contested concept* zaviedol a vymedzil Gallie v článku *Essentially Contested Concepts* z roku 1956. Preklad tohto termínu z angličtiny do slovenčiny je dosť zložitý. Zvolil som slovné spojenie „esenciálne sporné pojmy“, čo môže byť máťuce. Treba upozorniť najmä na to, že spornosť neznamena kontradikciu ako v logike alebo konfúznosť, ale skôr ide o vzájomnú konkurenciu, akú poznáme z rôznych súťaží, čiže niečo ako rivalitu medzi pojmami vyjadrenými tým istým termínom (Gallie hovorí o rôznych použitíach toho istého pojmu!). Azda by sa lepšie hodil preklad „esenciálne súťaživé / konkurenčné pojmy“, ktorý tieto vlastnosti presnejšie vystihuje. Lenže tento preklad sa mi zdá trochu kostrbatý. Sobek uvedený anglický termín príležitostne prekladá termínom „podstate diskutabilní pojmy“ (Sobek 2011, 206), čím zrejme odkazuje na ich spochybniteľnosť, čo je tiež jedna z vlastností, ktoré ich definujú.

¹⁵ Za bežných okolností sa nejaké mužstvo stane „šampiónom / majstrom“ na základe toho, že porazí iné mužstvá. Po získaní majstrovského titulu je potom toto mužstvo po istý čas z definície „majstrom“. A to aj za predpokladu, že jeho výkon výrazne poklesne. Predstavme si však majstrovstvá nasledujúceho druhu: (I) Na týchto majstrovstvách sa každé mužstvo špecializuje na nejaký osobitý vlastný štýl hry, ku ktorému sa všetci jeho členovia hlásia podľa svojich najlepších schopností. (II) Získanie majstrovského titulu sa neudeľuje na základe merateľných parametrov, napr. skóre, ale na základe úrovne a štýlu hry, jej kvality. Takže byť vyhlásený za „majstra“ znamená byť posúdený ako „najlepšie hrajúce mužstvo“. (III) Majstrom sa mužstvo nestane na určené časové obdobie, ale už v nasledujúci deň môže dôjsť k zmene na stupni víťazov. (IV) Rovnako ako neexistuje žiadny systém bodovania, ktorý by rozhodoval, kto je majster, tak neexistujú oficiálni rozhodcovia ani striktné pravidlá rozhodovania. Namiesto toho sa deje niečo podobné tomuto:

V nadväznosti na tento príklad Gallie ponúka päť definujúcich podmienok, ktoré musí spĺňať každý esenciálne sporný pojem (Gallie 1956, 171 – 172).¹⁶ Spolu s nimi uvádza aj dve dodatočné podmienky, na základe ktorých môžeme odlišiť esenciálne sporné pojmy od konfúzných pojmov (Gallie 1956, 180). Tieto dve dodatočné podmienky sa týkajú skutočnosti, že musí existovať určitý pôvodný vzor určitého výkonu, ktorého autoritu uznávame a ktorý sa snažíme ďalej vylepšiť a rozvinúť do optimálnej podoby.

Nazdávam sa, že tento pokus zlyháva, alebo je minimálne nepresvedčivý. Alternatívou k nemu môže byť uvažovanie o týchto pojmoch z pohľadu esencionalizmu, či už extenzionálneho, ako ho v kontexte sémantickej teórie termínov pre prirodzené druhy sformulovali Putnam (1975)¹⁷ či Kripke, alebo intenzionálneho, ako ho sformulovali Carnap, respektíve Tichý. Prvú možnosť zvažuje aj Dworkin v článku *Hart's Postscript and the Character of Political Philosophy*.¹⁸ Ako naznačuje už názov, ide v prvom rade o Dworkinovu odpoveď na Hartovo *Poskriptum*, ktorým som sa zaoberal v prvej časti tejto state. Dworkin (2004, 11) však v tomto článku zvažuje aj možnosť, či politické pojmy demokracia, sloboda, rovnosť a spravodlivosť neopisujú „ak nie prirodzené druhy, tak aspoň politické druhy, o ktorých sa dá predpokladať, že podobne ako

„Každé mužstvo má svoju vlastnú vernú skupinu fanúšikov a okrem toho v ktoromkoľvek danom čase má množstvo „plávajúcich“ fanúšikov, ktorí mu fania kvôli kvalite jeho hry – a môžeme dodať, že aj kvôli hlasitosti potlesku a presvedčivosti komentátorov jadra jeho fanúšikov“ (Gallie 1956, 171). (V) Fanúšikovia každého mužstva pokladajú svoje obľúbené mužstvo za „majstrov“.

¹⁶ Pojem sa pokladá za esenciálne sporný (*essentially contested*) vtedy, keď spĺňa tieto štyri podmienky: (I) pojem musí byť hodnotiaci v tom zmysle, že označuje hodnotiteľný výkon; (II) tento výkon musí mať vnútorné komplexný charakter, pričom sa mu však pripisuje jeho hodnota ako celku; (III) každé vysvetlenie jeho hodnoty preto musí zahŕňať odkaz na príslušné príspevky jeho rôznych častí alebo vlastností. Nie je nič kontradiktórické na tom, že existuje množstvo množných konkurenčných deskripcií jeho celkovej hodnoty, ktoré umiestňujú jeho jednotlivé časti alebo vlastnosti do rôznych usporiadaní z hľadiska ich dôležitosti, a teda daný výkon možno opísať rôzne. (IV) Výkon zároveň musí pripúšťať možnosť modifikácie vzhľadom na meniace sa okolnosti. Keďže sa tieto modifikácie nedajú vopred určiť alebo predikovať, výkony majú „otvorený“ (*open*) charakter (Gallie 1956, 172). Uvedené štyri podmienky sú nevyhnutnými podmienkami, ktoré musí spĺňať každý esenciálne sporný pojem (*essentially contested concept*). Nie sú však postačujúcimi podmienkami. Musíme pridať ďalšiu podmienku, a sice, že (V) každá strana uznáva fakt, že jej vlastné použitie pojmu je spochybiteľné (*contested*) inými stranami. A teda každá strana si musí byť vedomá rôznych kritérií, na základe ktorých ostatné strany tvrdia, že aplikujú daný pojem.

¹⁷ Uplatnenie Putmanovej sémantiky termínov pre prirodzené druhy v súvislosti s morálnymi, politickými a právnymi pojmami sa môže zdať kontroverzné, napriek tomu má pomerne dosť obhajcov – najznámejší sú Michael S. Moore, David Brink a Nicos Stavropoulos. Kritiku tohto prístupu bližšie pozri napr. v prácach: Bix (2003), Marmor (2005, 65 – 78), Marmor (2014, 136 – 143), Sobek (2011, 226 – 235).

¹⁸ Druhá možnosť, čiže analýza morálnych, politických a právnych pojmov z pohľadu intenzionálneho esencionalizmu, je načrtnutá v prácach: Gahér (2015a, 2015b, 2018), Gahér, Mrva, Števec, Turčan (2020).

prirodzené druhy majú určitú vnútornú štruktúru alebo esenciu“. Túto štruktúru by potom bolo možné objaviť rovnakým vedeckým, deskriptívnym a nenormatívnym spôsobom, ako je to pri prirodzených druhoch. Dworkin si preto kladie otázku: „Môžu filozofi dúfať, že objavia, čo je rovnosť alebo legalita, pomocou niečoho takého ako DNA alebo chemická analýza?“ Jeho odpoveď je v tomto smere jednoznačná: „Nie. Je to nezmysel,“ konštatuje stroho (Dworkin 2004, 11). Lenže napriek tomuto jasne zápornému stanovisku Dworkin (2004, 12) o pár riadkov nižšie uvádza, že „v skutočnosti existujú početné podobnosti medzi prirodzenými druhmi a politickými pojmami,“ ktoré predtým ignoroval. Podobnosti, ktoré si všíma, možno zhrnúť nasledujúcim spôsobom. Prirodzené druhy majú tieto vlastnosti: (i) Sú reálne, čo konkrétne znamená, že ich existencia a vlastnosti nezávisia od niečej invencie, jeho presvedčenia alebo rozhodnutia kohokoľvek. (ii) Majú skrytú vnútornú štruktúru – napríklad genetický profil alebo molekulárny charakter –, na základe ktorej možno vysvetliť ich povrchové vlastnosti. Vďaka týmto povrchovým vlastnostiam rozpoznávame prirodzené druhy bez ohľadu na to, či si túto vnútornú štruktúru uvedomujeme alebo nie. Vodu rozoznávame čiastočne napríklad preto, že je pri izbovej teplote priehľadná a tekutá, pričom vnútorná štruktúra vody, presnejšie jej molekulárne zloženie, vysvetľuje, prečo má tieto vlastnosti. Podľa Dworkina sa politické hodnoty práve v týchto dvoch ohľadoch podobajú na prirodzené druhy. Konkrétne teda: (i) Politické hodnoty sú takisto reálne, čo znamená, že napríklad existencia a charakter slobody ako hodnoty nezávisí od invencie, presvedčenia alebo rozhodnutia kohokoľvek. (ii) Rovnako tiež politické hodnoty majú svoju vnútornú štruktúru, ktorá vysvetľuje ich konkrétne vonkajšie prejavy. Tvrdí, že ak je napríklad progresívne zdanenie nespravodlivé, je nespravodlivé na základe nejakej všeobecnejšej, fundamentálnej vlastnosti spravodlivých inštitúcií, ktorá progresívnemu zdaneniu chýba.

Dworkin sa súčasne nazdáva, že napriek týmto podobnostiam zostáva zachovaný rozdiel medzi prirodzenými druhmi a politickými hodnotami. Kľúčový rozdiel, na ktorý pritom upozorňuje, tkvie v tom, že akákoľvek vnútorná štruktúra prirodzených druhov je fyzická, kdežto vnútorná štruktúra politických hodnôt je normatívna. Prírodovedec sa usiluje o objavenie skutočnej prirodzenosti tigra alebo zlata tým, že odhalí základnú fyzikálnu štruktúru týchto entít. Politický filozof sa usiluje o objavenie skutočnej prirodzenosti slobody tým, že odhalí jej normatívne jadro. Prírodovedec skrátka objavuje esenciu vody, zatiaľ čo politický filozof esenciu slobody a spravodlivosti. Nazdávam sa, že je zrejme, že tieto Dworkinove názory na podobnosti a rozdiely medzi prirodzenými druhmi a politickými hodnotami podporujú môj záver, ktorý som uviedol v predchádzajúcej časti tejto state, konkrétne, že Dworkin chápe teoretické spory ako normatívne spory.¹⁹

¹⁹ Kritiku tohto Dworkinového uplatnenia sémantiky prirodzených druhov podal Dennis Petterson (2006). Po prvý napadol základnú premisu Dworkinového argumentu, a to tvrdenie, že význam termínov

Myslím si, že aj toto Dworkinovo riešenie však treba odmietnuť. Nielenže trpí rovnakými nedostatkami, na ktoré som poukázal v prvej časti, ale pridávajú sa k nim aj nové, súvisiace s exenzionálnym esencializmom.

V úvode prvej časti som okrem iného uviedol, že kolektívne konanie zákonodarcov a ustanovodarcov pri prijímaní právneho predpisu, akým je i ústava, je kolektívnym rečovým aktom, pri ktorom sa komunikuje určitý obsah, ktorý je obsahom právneho predpisu či ústavy, o ktorých sa hlasuje. Z tohto pohľadu pokladám právo za umelý artefakt a za najlepšie prostriedky interpretácie práva pokladám štandardné prostriedky, ktoré vychádzajú zo sémantiky, respektíve pragmatiky. Aj keď je pojmovo právo oddelené od morálky a politiky, neznamená to, že morálka a politika nemajú vplyv na jeho interpretáciu. Naopak, ich vplyv je enormný. Dokonca sa nazdávam, že sa voči v nim nachádza v podriadenom postavení, pretože od nich závisí jeho legitimita a slúži na uskutočňovanie ich cieľov. Z toho však neplynie, že riešenie každej morálnej a politickej otázky, ktorá sa vyskytne v právnom kontexte, je len vecou interpretácie.

Literatúra

- ARISTOTELES (2011): *Etika Nikomachova*. Bratislava: Kalligram.
- ARISTOTELES (2018): *Kategorie. Řecko-české vydání*. Praha: Oikoymenh.
- ARISTOTELES (1973a): Kategorie. In: Martinka, J. (ed): *Antológia za diel filozofov: Od Aristotela po Plotina*. Bratislava: Pravda, 43 – 70.
- ARISTOTELES (1973b): Metafyzika. In: Martinka J. (ed): *Antológia za diel filozofov: Od Aristotela po Plotina*. Bratislava: Pravda, 243 – 298.
- BACH, K. (2005): Context ex Machina. In: Szabó, Z. G. (ed.): *Semantics versus Pragmatics*. Oxford: Clarendon Press, 15 – 44.
- BACH, K. (1987): *Thought and Reference*. Oxford: Clarendon Press.
- BACH, K., HARNISH, R. M. (1979): *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge – Massachusetts – London: MIT Press.
- BARNES, J. (1971): Homonymy in Aristotle and Speusippus. *Classical Quarterly*, 21 (1), 65 – 79.
- BARNES, J. (ed.) (1984): *The Complete Works of Aristotle*. Volumes I and II. Princeton: Princeton University Press.
- BIX, B. (2003): Can Theories of Meaning and Reference Solve the Problem of Legal Determinacy? *Ratio Juris*, 16 (3), 281 – 295.
- BYWATER, J. (ed.) (1894): *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Oxford: Clarendon Press.

prirodzených druhov, ako sú „zlato“, „tiger“ a „voda“, je funkciou vnútornej štruktúry objektov, na ktoré tieto termíny referujú (2006, 546). Petterson tvrdí, že medzi prirodzenými druhmi a významom termínov prirodzených druhov nie je žiadna súvislosť. Keďže tým spochybňuje predpoklad, z ktorého Dworkin vychádza, Dworkinova argumentácia nevyhnutne zlyháva. Po druhé tvrdí, že v hodnotových otázkach neexistuje metodologický ekvivalent vedeckej metódy. Preto je malá nádej na nájdenie akýchkoľvek skrytých esencií, pomocou ktorých by sme mohli vymedziť právne a politické pojmy. Po tretie, ak aj pripustíme, že politické hodnoty možno analyzovať podobne ako prirodzené druhy, dôjde tým k podstatnému, ba významnému posunu vo všeobecnom jurisprudencionálnom postoji, ktorý obhajuje Dworkin. Presnejšie, stane sa problematickou koherencia aktuálneho súdneho rozhodnutia s predchádzajúcimi súdnymi prípadmi (2006, 547).

- CARSTON, R. (2021): Polysemy: Pragmatics and sense conventions. *Mind & Language*, 36 (1), 108 – 133. DOI: <https://doi.org/10.1111/mila.12329>
- DÉMUTH, A., ŠTEVČEK, M. (2021): Na obranu vágnosti. *Filozofia*, 76 (4), 237 – 251. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2021.76.4.1>
- DEVITT, M. (2021): Semantic polysemy and psycholinguistics. *Mind & Language*, 36 (1), 134 – 157. DOI: <https://doi.org/10.1111/mila.12327>
- DOLNÍK, J. (2018): *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: Veda.
- DWORKIN, R. M. (1997): Comment. In: Gutman, A. (ed.): Scalia, A.: *A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law*. Princeton: Princeton University Press, 115 – 128.
- DWORKIN, R. M. (1996): *Freedom's Law. The Moral Reading of the American Constitution*. Cambridge – Massachusetts – London: Harvard University Press.
- DWORKIN, R. M. (2004): Hart's Postscript and the Character of Political Philosophy. *Oxford Journal of Legal Studies*, 24 (1), 1 – 37.
- DWORKIN, R. M. (1986): *Law's Empire*. Cambridge – Massachusetts – London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- DWORKIN, R. M. (2004): Rawls and the Law. *Fordham Law Review*, 72 (5), 1387 – 1405.
- GAHÉR, F. (2015a): Interpretácia v práve I. *Filozofia*, 70 (8), 647 – 658.
- GAHÉR, F. (2015b): Interpretácia v práve II. *Filozofia*, 70 (10), 789 – 799.
- GAHÉR, F. (2018): Otvorená textúra pojmu – pôvodný zmysle a kritika. *Filozofia*, 73 (8), 620 – 635.
- GAHÉR, F., MRVA, M., ŠTEVČEK, M., TURČAN, M. (2020): Otvorená textúra pojmov a pravidel – voda na mlyn pre subjektivismus v aplikovanej sémantike? *Filozofia*, 75 (4), 309 – 323. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.75.4.4>
- GALLIE, W. B. (1956): Essentially Contested Concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 56, 167 – 198.
- GUTMAN, A. (ed.) (1997): SCALIA, A.: *A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law. New Edition*. Princeton: Princeton University Press.
- HART, H. L. A. (1994): *The Concept of Law, Second Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- HINTIKKA, J. K. (1959): Aristotle and the Ambiguity of Ambiguity. *Inquiry* (2), 137 – 151. DOI: <https://doi.org/10.1080/00201745908601292>
- HIRSCHOVÁ, M. (2013): *Pragmatika v češtině*. Praha: Karolinum.
- HUANG, Y. (2014): *Pragmatics, Second Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- IRWIN, T. (1981): Homonymy in Aristotle. *Review of Metaphysics*, 34 (3), 523 – 544.
- LEVINSON, S. C. (1983): *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MARMOR, A. (2005): *Interpretation and Legal Theory. Second Edition*. Oxford – Portland: Hart Publishing.
- MARMOR, A. (2013): Meaning and Belief in Constitutional Interpretation. *Fordham L. Rev.*, 82, 577 – 597. [Online]. Dostupné na: <http://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol82/iss2/8> (Navštívené: 23. 12. 2021).
- MARMOR, A. (2014): *The Language of Law*. Oxford: Oxford University Press.
- MARMOR, A. (2018): Varieties of Vagueness in the Law. In: Bongiovanni, G. – Postema, G. – Rotolo, A. – Sartor, G. – Valentini, Ch. – Walton, D. (eds): *Handbook of Legal Reasoning and Argumentation*. Dordrecht: Springer, 561 – 580.
- MERLAN, Ph. (1934): Beitrage zur Geschichte des antiken Platonismus. *Philologus*, (89), 35 – 53. DOI: <https://doi.org/10.1524/phil.1934.89.14.35>
- NEŠTINA, M. (2012): Textualizmus a právny pozitivizmus z hľadiska filozofie jazyka. *Organon F*, 19 (1), 145 – 162.
- NEŠTINA, M. (2014): Vágnosť a interpretácia v práve. In: Večera, M. – Machalová, T. – Valdhans, J. (eds.): *Aktuální otázky právní metodologie, Dni práva 2013*. Brno: Acta Universitatis Brunensis, 58 – 81.

- OWEN, G. E. L. (1960): Logic and Metaphysics in Some Earlier Works of Aristotle. In: During I. – Owen G. E. L. (eds.): *Aristotle and Plato in the Mid Fourth Century*. Goteborg: Almqvist and Wiksell, 163 – 190.
- PETTERSON, D. M. (2006): Dworkin on the Semantics of Legal and Political Concepts. *Oxford Journal of Legal Studies*, 26 (3), 545 – 557.
- PUTMAN, H. (1975): The Meaning of Meaning. In: Putman, H.: *Mind, Language and Reality, Philosophical Papers*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 215 – 271.
- RAWLS, J. (1971): *A Theory of Justice, Original Edition*. Harvard: The Belknap Press of Harvard University Press.
- RAWLS, J. (1993): *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- RECANATI, F. (2017): Contextualism and polysemy. *Dialectica*, 71 (3), 379 – 397. DOI: <https://doi.org/10.1111/1746-8361.12179>
- SHIELDS, Ch. (1999): *Order in Multiplicity: Homonymy in the Philosophy of Aristotle*. Oxford: Oxford University Press.
- SOBEK, T. (2008): *Argumenty teorie práva*. Praha – Plzeň: Ústav státu a práva AV ČR; Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- SOBEK, T. (2011): *Právní myšlení. Kritika moralizmu*. Praha: Ústav státu a práva.
- SOBEK, T., HAPLA, M. a kol. (2020): *Filosofie práva. Iurium Hanbook Series*. Brno: Nugis Finem Publishing.
- VICENTE, A., FALKUM, L. I. (2017): Polysemy. *Oxford Research Encyclopedias, Linguistics*. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.325>
- WALDRON, J. (1999): *Law and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press.
- WALTON, D., MACAGNO, F., SARTOR, G. (2021): *Statutory Interpretation. Pragmatics and Argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ZOUHAR, M. (2011): *Význam v kontexte*. Bratislava: Aleph.

Tento príspevok vznikol ako výstup v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0261/19 – *Náboženská argumentácia v liberálnej demokracii z pohľadu koncepcie verejného rozumu Johna Rawlsa*.

Marek Neština
Univerzita Komenského v Bratislave
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Inštitút kontextuálnej teológie
Bartókova 8
811 02 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: nestina@fevth.uniba.sk
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2854-5112>